

Makale Geliş Tarihi | Received: 03.01.2018

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 15.03.2018

<http://philosophy.mersin.edu.tr>

Araştırma Makalesi | Research Article

AGONİSTİK DEMOKRASİDEKİ KAYIP KAVRAM: BİR 'MODUS' OLARAK EGEMEN

Çetin BALANUYE *

Öz: Çatışmacı demokrasi kuramıyla Ernesto Laclau ile birlikte yarım asırdır siyaset felsefesi yazımına katkıda bulunan Chantal Mouffe yakınlarında kuramın aldığı son şekli, önceki çalışmaları da özetleyecek bir biçimde bir makalede ele aldı. Bu çalışma, anılan makalede geliştirilmiş izleğe bağlı kalarak şu üç görüşü temellendirmek amacındadır: 1) Mouffe'un, mevcut liberal demokratik siyaset pratiklerinin dayandığı ontolojik kabullerin "çatışma" nosyonunu kavrayamamak nedeniyle siyasetin güncel krizlerine yanıt veremeyeceğine ilişkin saptamaları doğrudur. 2) Buna karşın, liberal demokrasilerin güncel açmazıyla başa çıkabilmek üzere Mouffe'un önerdiği "agonistik çare" ontolojik bir yaptırım kuramına dayanmayı başaramadığı için zorunlu olarak "etik tavsiye" düzeyinden öteye gidememektedir. 3) Mouffe'un önerdiği çarenin ifade olanağı bulacağı bir kuram için Spinozacı bir "güç ontolojisi" ve aynı çerçevede bir 'modus' olarak "egemen" kavrayışının geliştirilmesi zorunludur.

Anahtar Kelimeler: Mouffe, Spinoza, Agonizm, Demokrasi, Çatışma

THE MISSING CONCEPT IN AGONISTIC DEMOCRACY: THE SOVEREIGN AS A 'MODUS'

Abstract: Chantal Mouffe, who has been contributing to the trajectory of political philosophy for almost fifty years mostly in collaboration with Ernesto Laclau, recently published an article to signal what her political theory finally looks like based on her previous research presented rather in a nutshell fashion. This paper aims at developing an argument for the justification of three remarks based on the program developed in Mouffe's aforementioned latest work: 1) Mouffe is right in her claim that the existing liberal democratic practices of politics are far from responding to current crisis of politics, as they fail to develop relevant ontological convictions to understand the very notion of 'conflict'. 2) Nevertheless, the agonistic relief suggested by Mouffe herself to tackle with the contemporary challenges, which cannot be taken by liberal democracies as such, also falls short and cannot go beyond making moral recommendations for it also lacks an underlying ontological force. 3) Development of a Spinozistic power ontology -together with the conception of 'the ruler' as a 'modus'- is a necessary condition if we are to benefit from Mouffe's agonistic relief.

Keywords: Mouffe, Spinoza, Agonism, Democracy, Conflict

* Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Turkey

balanuye@akdeniz.edu.tr

Balanuye, Ç. (2018). Agonistik Demokrasideki Kayıp Kavram: Bir 'Modus' Olarak Egemen. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 80-89.

1. Giriş

Anthony Hopkins'in başrolde oynadığı "Fracture" adlı Hollywood filminde gerçekte tastamam bir hukuk ve devlet eleştirisi yapıldığını görmek başta pek kolay değildir. Film, karısının sadakatsizliğinden yeterince emin olduktan sonra onu öldürmek üzere vuran bir uçak tasarımcısının kusursuz cinayet planını konu alır. Adam karısını başının sol frontal bölümünden, tam olması gerektiği yerden tek kurşunla vurur. İzleyiciler olarak bu sahneyi tüm açıklığıyla görürüz, üstelik adam da peşinden araması gereken 'doğru' polisi arayarak "karımı vurdum, gelin" der. Polis müfettişi gelir, adam onu tek başına içeri alır, müfettiş yerde yatan kadının yüzünü görünce çığına döner, öfkesine yenilerek teslim olmaya hazır görünen adama saldırır, kısa bir arbededen sonra zanlı kelepçelenerek evden çıkarılır. Henüz ölmemiş ama çoktan bitkisel hayata geçmiş yerdeki kadının yasak ilişkisinin partneri polis müfettişinden başkası değildir. Sevgilisini yere kanlar içinde boylu boyunca uzanmış ve komada gören müfettişin panik, keder ve öfkesini anlamak zor değildir. Ne var ki, uçak tasarımcılığı işinde bir duayen olan ve ayrıntılardaki titiz dikkatiyle kusursuz sistemler kurmakta usta olan adamımız karısıyla müfettişin ilişkisini uzun süre izlemiş, üstelik cinayet girişiminden bir gün önce de müfettişin evine gizlice girmeyi başararak onun silahının tıpkısından bir tane edinmiştir. Evdeki kısa boğuşma sırasında da suç aleti silahı müfettişin kendi silahı sanarak alıp belinde dışarı çıkarmasını sağlamış, kendi adına ruhsatlı çekmede duran silahın hiç ateşlenmemiş olduğunu da kayıtlara geçirmiştir.

Artık ortada bir kocanın karısına karşı apaçık bir cinayet teşebbüsü vardır; ama, kurban kalıcı olarak makineye bağlı bitkisel hayatta ve ifade vermemekte, adam mahkemede suçu inkar etmekte, suç aleti silah bir türlü bulunamamakta, dahası adamın verdiği ifadeyle suç mahallinin ilk raporunu tutan müfettişin de yasak ilişkinin tarafı olmaktan ötürü ifadesine itibar edilmemektedir. Film, Amerikan yasalarına göre apaçık cinayet girişimcisi bir kocanın yine aynı yasalardaki boşlukları ustaca okuyarak beraat etmesinin hikayesidir. Filmdeki koca rolünü canlandıran Hopkins, yasa metnini adeta yapı sökümü uğratmış, yasanın demek istediği şeyi gerçekte asla tam olarak diyemeyeceğini anlamış, karısını vurmakla kalmamış, kocası olmak hasebiyle makinenin fişinin ne zaman çekileceği konusunda da yasal muhatap sayılmıştır. Hepimiz filmdeki kocanın suçlu olduğunu bilmemize karşın, onun yasal gerekçelerle serbest bırakılmasına engel olamayacağımızı da (dahası olmamız gerektiğini) biliriz. Demokratik hukuk devletlerinin tarihte çeşitli defalar tümüyle demokratik ve yasal yollardan yerlerini otoriter, totaliter ya da faşist diktatörlüklere nasıl bıraktığını bildiğimiz gibi... Toplumlar, hegemonik güç merkezi olmak üzere egemenin ya da devletin yerini tümüyle yasal yollardan alabilecek yapılar karşısında çoğu zaman korunmasızdır.

Çatışmacı demokrasi kuramıyla Ernesto Laclau ile birlikte yarım asırdır siyaset felsefesi yazınına katkıda bulunan Chantal Mouffe yakınlarda kuramın aldığı son şekli, önceki çalışmaları da özetleyecek bir biçimde bir makalede ele aldı (Mouffe, 2016). Bu çalışma, anılan makalede geliştirilmiş izleğe bağlı kalarak şu üç görüşünü temellendirmek amacındadır: 1) Mouffe'un, mevcut liberal demokratik siyaset pratiklerinin dayandığı ontolojik kabullerin "çatışma" nosyonunu kavrayamamak nedeniyle siyasetin güncel krizlerine yanıt veremeyeceğine ilişkin saptamaları doğrudur. 2) Buna karşın, liberal demokrasilerin güncel açmazıyla başa çıkabilmek üzere Mouffe'un önerdiği "agonistik çare" ontolojik bir yaptırım kuramına dayanmayı başaramadığı için zorunlu olarak "etik tavsiye"

düzeinden öteye gidememektedir. 3) Mouffe'un önerdiği çarenin ifade olanağı bulacağı bir kuram için Spinozacı bir "güç ontolojisi" ve aynı çerçevede bir 'modus' olarak "egemen" kavrayışının geliştirilmesi zorunludur.

2. Chantal Mouffe ve Agonistik Demokrasi Perspektifi

Mouffe, "Demokratik Politik ve Çatışma: Agonistik bir Yaklaşım" başlıklı makalesine şu soruyla başlar: Demokratik politika çatışmayı nasıl ele almalı? Laclau ile birlikte kaleme aldığı *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı kitapta kuramsal geri planı geliştirilen yaklaşım için Mouffe, her toplumun zorunlu olarak hegemonya üreteceğini, bunun toplumun sakinleri tarafından hemen her zaman verili bir gerçeklik ya da zorunluluk olarak benimseneceğini, ne var ki yine her zaman bu hegemonya yapılaşmasının kendi karşıtlığını da üreteceği saptamasını merkeze koyar. Mouffe, önceki üç kitabında (Mouffe, 1993; 2000; 2005) politik olanın insan toplumlarının kumaşında mevcut bir tür "antagonistik" (yıkıcı çatışma) boyut taşıdığını, bununla birlikte bu yıkıcı çatışma olasılığından (political), her zaman bir "agonistik" (yapıcı çatışma/politics) olanağının devşirilebileceğini ileri sürdüğünü anımsatır. Mouffe'a göre, yıkıcı çatışma olasılığı hep bizimle olacaktır; tam da bu kaçınılmazlığı kavrayamadığı için liberal rasyonalizm yıkıcı çatışmanın etik, ahlaki ve/veya rasyonel gerekçelerle kalıcı olarak dışarıda bırakılabileceğini, adeta ondan bağışık saf bir kimliğin kurulabileceğini hayal etmiştir. Mouffe'a göre bu ne olanaklıdır ne de yeğlenebilir bir tablodur. Olanaklı değildir, çünkü Derrida'nın da gösterdiği gibi ben/biz, dışarıyı dışarıda bırakacak bir sözde saflığın (homogeneity) peşinde oladursun, ben/biz kimliğinin kurucu unsurları tam da öteki/onlar biçiminde ifade olunan dışarıdır. Bunun Mouffe için anlamı şudur: Sonu yıkıcı bir çatışmaya varmayacak ölçüde mutlak uzlaşımından ibaret bir "içerisi" yoktur, içerisi ancak dışarıyla olanaklıdır ve bu da yıkıcı çatışmanın ya hep sahnede olması ya da kuliste sırasının gelmesini beklemesi anlamına gelir. Liberal demokrasilerin arzular görüldüğü bu saf uzlaşımın içeri yeğlenebilir de değildir, çünkü bu tür bir uzlaşım yanılması zamanla çok daha yıkıcı bir dışarının oluşumuna yol açmakta, ancak yapıcı çatışmayla sürdürülebilir toplumsal birliği sözde uzak bir geleceğe ötelemektedir.

Mouffe, bu saptamanın gerçekte karamsar değil, ama kaçınılmaz bir hakikati ifade ettiğini ekler: Mevcut demokratik siyaset literatürünün iki egemen yaklaşımında da (*the aggregative* and *the deliberative*) yıkıcı çatışma boyutunun kaçınılmazlığı kavranılmadığı için mutlak uzlaşmanın olmadığı her toplumsal durumun bir krizle sonuçlanması engellenememekte, yıkıcı çatışmanın kaçınılmazlığından yapıcı çatışmanın ferahlatıcı ve sürdürülebilir pratiklerine yükselme başarısızdır.

Mouffe, sözü edilen iki yerleşik demokrasi yaklaşımının yetersizliklerine karşı kendi yaklaşımının dayandığı argümanı şöyle özetler:

... 'Political' olanın yıkıcı çatışma boyutunu kavradığımızda demokratik politikanın önündeki temel meydan okumanın insan ilişkilerinde yerleşik bu boyutu nasıl seyrelteceği konusunda olduğunu fark ederiz. Gerçekte, demokratik politikanın esas sorusu rasyonel bir uzlaşım -dışarı olmayan bir uzlaşım- nasıl ulaşılacağı değildir; bu tür bir uzlaşım karşısında 'onlar' olmayan bir 'biz'in kurulmasını gerektirir ki bu olanaksızdır. Çünkü, daha önce de vurguladığım gibi, bu tür bir 'biz'in olanaklılık koşulu 'onlar'dır. Öyleyse, demokratik politikanın asıl sorunsalı, politikanın tam da kurucu

unsuru olan bu 'biz/onlar' ayrımının çoğunluğun tanınmasına olanak verecek biçimde nasıl inşa edileceğidir. (Mouffe, 2016, s. 2)

Mouffe'a göre, demokratik bir düzleme dayanmak konusunda yerleşik bir karar vermiş durumdaki toplumlarda 'çatışma' bastırılmaz ve bastırılmamalıdır. Bunun yerine gereken, çatışmanın taraflarının birbirlerinin düşmanı olarak değil de, savundukları değer ya da toplumsal pratikleri savunmaya hakkı olan ve bu hakları hiçbir koşulda sorgulanmaması gereken rakipler olarak görmesidir. Burada önemli olan, Mouffe'a göre, çatışmanın yıkıcı (antagonistik) bir tavra değil de yapıcı (agonistik) bir tavra evrilmesini sağlayabilmektir. Bunun yegane yolu da demokratik toplumun paydaşlarını demokrasinin bu koşulunu "zorunlu" olarak benimsemeleri, hegemonik bir tehlikeye karşı mücadele etme haklarını korurken, rakiplerinin de aynı hakka sahip olacağını kabul etmektir.

Mouffe, önerdiği kavrayışın gerçekte liberal söylemdekinden köklü farklar içerdiğini vurgular: Kuşkusuz liberal yaklaşımlarda da karşıtlar ya da rakipler vardır, ancak mevcut yaklaşımlar bu karşıtlar arasındaki antagonizmi tümüyle ortadan kaldırmayı amaçlar görünürken, Mouffecu yaklaşımda antagonizmanın agonizme tahvil edilmesi hedeflenir. Liberal yaklaşımda antagonizmanın bir ya da bir kaç tarafı bastırılarak güç ilişkileri buna göre yeniden biçimlenmek istenirken, Mouffecu yaklaşımda antagonistik çatışmanın rasyonel bir yoldan kalıcı olarak ortadan kaldırılamayacağı baştan kabul edilir ve bu çatışmadan demokrasinin devamlılığı için en olanaklı motivasyonu yaratmak için agonistik bir politika hedeflenir.

Mouffe'a göre liberal kuramcıların ısrarla peşinde olduğu ama asla başarılamayacak olan şey, çatışmanın rasyonel bir yöntemle mutlak bir uzlaşma dönüştürülebileceği kabulüdür. "Kimlik" kavramının kendinde saklı kimi zorunluluklar nedeniyle uzlaşım hiçbir zaman çatışmanın yerini alabilir güçte olmayacaktır. Bunun yerine kimliklere özgü vurguların seyreltilmesi bir yana, tam tersine kimliklerin kendi söylemlerini yapıcı bir çatışmanın tüm olanaklarından yararlanacak biçimde geliştirmeleri, vurgularını güçlendirmeleri ama bunu yaparken yıkıcı bir çatışmanın yararsızlığına iman etmelerini sağlamak amaçlanmalıdır.

Mouffe son yıllardaki farklı ülkelerde cereyan eden kitlesel protesto hareketlerini de çatışmacı bir politiğin eksikliğinde, temsil sistemlerinin zorunlu bir sonucu olarak okur. Ona göre tüm bu protesto hareketlerinin temelinde "oyumuz var ama sesimiz yok" diyen kitleler vardır ve bu çatışan taraflardan en azından bir bölümünün yapıcı bir demokratik çatışma için kendilerini ifade edecek bir kanaldan yoksun hale gelişlerinin bir sonucudur.

3. Ontolojik Yaptırım Kavramı

Mouffe'un genel olarak "çatışma" kavramının demokratik kıymet, önem ve kaçınılmazlığı konusundaki görüşlerini kabul etmek için iyi nedenlerimiz vardır. Belli bir söylem grubunun diğerlerini kalıcı olarak etkisizleştirecek ölçüde bir hegemonya kurma amaçlı siyasi programlarının orta ve uzun vadede başarılı olmak bir yana, tüm toplumsal bütünün esenliğini ortadan kaldıracak bir yıkıcı çatışma riskini de beraberinde getirdiği açıktır. Antagonistik uzlaşmazlık ve şiddet, Mouffe'un sezdirdiği gibi, ertelenebilir ama hepten kurtulunabilir bir tehdit değildir. Hobbesçu bir doğa durumuna değilse de, modern iç savaş koşullarına beklenmedik geri dönüş tehlikesi hemen her toplum için farklı ölçülerde geçerlidir. Öyleyse, Mouffe'un öngördüğü gibi, çatışmanın kıymet, önem ve kaçınılmazlığı

kabulünü akılda tutarak, bu olgudan sürdürülebilir bir demokratik ekosistem yaratmak gibi bir yükümlülüğün siyaset felsefesi ve biliminin önünde temel bir sorunsal olarak durduğu kabul etmemek olanaksızdır.

Ne var ki, herhangi bir toplum için antagonistik potansiyelin agonistik bir olanak biçimde benimsenmesi gereği, Mouffecu kuramda bir gerektirme değil, bir *olanak* olarak analiz edilmektedir. Bir başka deyişle, antagonistik olandan kaçınma gereği toplumsal bütünü oluşturan söylem/ideoloji/kimlik/menfaat gruplarının her biri için eşit ölçüde hayati değildir. Devletli toplumlar için partizan devlet sorunu bu açmazın tam merkezinde durur: Birbiriyle çatışan söylemlerden biri ya da bir kaçıyla partizan devlet uzlaşabilir ve çoğu zaman da bu böyle olmaktadır. Bu olduğunda, Mouffcu agonistik politika olanağı hızla ortadan kaybolur. Bir şiddet tekeli olarak devlet, herhangi bir toplumda agonistik politika olanağını ortadan kaldırmakla kalmaz, antagonistik bir riski de elinde bulundurduğu muazzam şiddet gücü sayesinde belirsiz bir süre için bastırabilir. Öyleyse, Mouffcu agonist politika arzusunun içkin ve naturalist bir ontolojik yaptırım kuramını gereksindiği ileri sürülebilir. Bu kuramsal strateji Mouff'ta doğrudan geliştirilmez; bunun olası nedenlerinden biri 'ontoloji' ve 'politika' arasındaki temsile dayalı katmanlaşmanın fazlalılığı, bir anlamda ontolojiden politikaya arada uzun yol olduğunun düşünülmesindedir.

Spinozacı metafiziğin esin gücü bu aşamada belirginleşir: Spinoza için 'hak' ve 'güç' kavramları bir ve aynı anlama gelir. Bu özelliği nedeniyle, bu saptama burada bırakıldığında Spinoza'nın sıradan bir sosyal Darwinci gibi alımlanması tehlikesi ortaya çıkar ve onun başyapıtına neden "*Etika*" adını verdiği dikkatlerden kaçabilir. Oysa, tüm gerçekliği tek bir içkinlik düzleminde, her türlü ontolojik hiyerarşiyi baştan reddederek düşünmeye başlayan filozof için güç kavramının kendiliğinden bir zalimlikle ilişkisi olmadığı görülür. *Etika*'nın en önemli öğretilerinden sayılan "conatus" öğretisi, her şeyle ilişkilendirilebilir, ama zalimlikle ilişkisizdir. Kavramsal tarihi Spinoza'dan çok önceki doğa bilimi gözlemlerine kadar görülebilecek bu kavram aslen "var olmak" ile "etkide bulunmak/etkiye uğramak" kavramlarının aynı kaynaktan türediğini ileri sürer. Öyleyse, tüm varlıkların varkalımları için kendilerinde bulduğu bu ontolojik yatkınlık gerçekliğin tüm unsurları için aynı ölçüde iş başındadır. [Güç kavramı *Etika*'nın ilk bölümünden başlayarak tüm öğreti boyunca farklı biçimlerde sürekli olarak vurgulanır. Spinoza'ya göre, gerçekliğin içkin nedeni olan Doğa/Tanrı başlı başına bir güç olarak okunmalıdır: "Tanrı'nın gücü onun tastamam özüdür" (EIÖXXXIV)].

"Gerçekliğin tüm unsurları" ifadesi, amaçladığı geniş kapsama karşın insan düşüncesinde yalnızca uzayda yer kaplayan cisimsel varlıklar için söylenmiş gibi bir etki yapabilir. Oysa Spinozacı monizmin sağladığı bir olanakla aynı ifade niyaz ettiği genişliği yeniden ifade edebilir: Spinoza için "sonlu modus" olmanın yegane koşulu "sonlu-belirsiz bir süre var olan" olmaktır; öyleyse, bir taş parçası, bir tavşan ya da bir insan kadar bir kavramın, bir söylemin, bir ideolojinin, demek bir sözleşmenin de conatus'undan söz edilebilir. Sözleşmeler de -birer modus olarak- gerçekliğin tüm unsurları gibi aynı içkinlik düzleminde varlığa gelir, sonlu bir süre varlıkta kalır ve belirsiz bir süre sonunda ortadan kalkarlar. Yine diğer tüm moduslar için olduğu kadar geçerli olmak üzere, Spinoza için bir sözleşme, kendi var kalımını esenlikle sürdürebileceği o sonlu süre boyunca, kendine yarayan etkilerde bulunabildiği ve kendine yarayan biçimlerde etkiye uğrayabildiği ölçüde esenliğine katkıda bulunur.

Bu düşünüş, tastamam bir ontolojik gerektirme biçiminde okunmalıdır. Hobbes'un etkisini açıkça ortaya koyan Spinozacı politika düşüncesinin Hobbes'tan ayrıldığı aşama da bu ontolojik gerektirme yaptırımıdır. *Leviathan*, doğa durumu riskine karşı bir egemenin ortaya çıkışını mantıksal nedenlerle zorunlu sayar; bu egemenin varlık nedeni, insan moduslarının kendi aralarındaki uzlaşımı bir sözleşme marifetiyle uygulamaktan ibarettir. Ne var ki, Hobbes için ne Egemen'in ne de sözleşmenin varlık nedenini -Aristotelesçi bir anlamda- erdemle sürdürememesi durumunda ortaya çıkacak "antagonizm" için bir çare düşünmeye gerek vardır. Hobbesçu felsefe sözleşme kavramını bir "modus" olarak değil de bir "mutlak iyi" olarak imlediği an bu kaçınılmaz politik sorun üzerinde düşünmeyi bırakmıştır. Spinoza içinse sözleşme ancak verdiği sözü etkin bir biçimde gerçekleştirdiği, demek kendi var kalımı için eyleme gücünü artırmayı başarabildiği, kendine yarayan etkilerin kaynağı ya da etkilenişlerin muhatabı olabildiği ölçüde vardır; öyleyse bir sözleşmenin hakkı da tıpkı diğer moduslar gibi gücü ile orantılıdır.

4. Spinozacı Güç Ontolojisi

Spinoza için "var olmak" ile "güç ifade etmek" aynı anlama gelir. "Doğasından bir etkinin çıkmadığı hiçbir şey var değildir" (EIÖXXXVI). Mutlak güç ifade edişin sonsuz içkinlik düzlemi olarak Doğa/Tanrı, kendinin bir ifadesi olan sonlu modus'lardaki sonlu devinimin sonsuz nedenidir. Buna göre, bir modus için "vardır" demekle "etkide bulunmak ve etkiye uğramak" anlamında güç ifade edişin konusudur demiş oluruz. Spinoza, *Etika*'da 'conatus' terimini açıklarken, "her şey varlığını sürdürmek için -kendine kalsa- olabildiğince çabalar" der (EIIIÖVI). Spinoza yorumcuları bu ifadede geçen "şey" sözcüğünün Latincedeki çağrışımlarını da derleyerek filozofun bir "şey"den ne anladığını derinlemesine tartışmış, bu gün de tartışmaktadır.¹ Geleneksel okumalar, filozofun "conatus" kavramını aslen ve özellikle Doğa/Tanrı'nın uzamlılık niteleyeninin tartışıldığı bölümde ele almasına bakarak, ifadede sözü edilen "şey"nin Töz'ün uzamlı niteleyenleri dolayısıyla ifade olunan sonlu-uzamsal bedenleri kapsadığını ileri sürer. Buna göre, Spinoza, bedenli her sonlu modus için var olmak ile varlıkta kalmak üzere çabalamak aynı anlama gelir demiş olmalıdır. Spinoza'nın bunu demiş olduğu konusunda kuşkuya yer yoktur; ancak, 'conatus' kavramının anlam içeriğinin salt bundan ibaret olmasının arzulandığı konusunda derin kuşku vardır ve kanımca bu kuşku meşrudur.

Söz konusu insan modusu olduğunda tartışma şiddetini yitirir, çünkü *Etika*'nın paralelizm öğretisi gereği insan modusu için "conatus"un hem bedenen hem de zihnen ifade edildiğine, bu ikisinin de bir ve aynı gerçekliğin iki farklı ifadesi olduğuna ilişkin yeterince açıklama vardır. İnsanın kendi var kalımı için didinmesinin -upuygun bir fikirden tetiklendiği ölçüde- bedenen ve fikren tam bir uyum (*unity*) içinde olacağına ilişkin olağan sezgimiz de bu saptamaya katılmayı kolaylaştırır. Ne var ki, Spinozacı paralelizm öğretisi salt insan modusu hakkında değildir; sözü edilen öğreti Töz'ün uzamlılık ve zihinsellik niteleyenleri arasında da kozmik bir paralellik olduğunu ileri sürer. Buna göre, aynı tözün özüne işaret eden bu iki niteleyeninin ifade ettiği sonsuz çeşitlilikteki her modus'ta onu Doğa/Tanrı'nın devinimine bağlayan sonsuz yoldan en az ikisi kesinlikle "yer kaplamalık" ve "düşünce olma"lıktır. Öyleyse, bir insan ya da solucan modusu kadar bir ceviz ağacı ya da bir taş parçası da -

¹ *Etika*'nın terminolojisi ile ilgili ayrıntılar için, Bkz. van Rompaey (2015).

insanın epistemolojik olanakları bunu göstermekte yetersiz kalabilse de- yer kaplamak kadar düşünsel bir yaşantının konusu olmak durumundadır.²

Genel olarak kavram, söylem ya da fikrin tastamam "gerçek bir varlık" olarak okunabilmesi, Spinoza düşüncesinin de özellikle 'conatus' öğretisinin buna olanak tanıdığı kabul görmesinin önündeki temel engel mutlak içkinci ontolojinin gerektirdiği türden bir "non-anthropocentrism" in entelektüel düzlemde başarılmasındaki güçlütür. Williams, buna dikkat çektiği bir çalışmasında insan özneye kelepçelenmemiş bir nesnel ilişkiselliği düşünme pratiğinin önemini vurgular:

Bir bedenın kökensel (temel) ilişkiselliğe dayanmayan hiçbir niteliği ya da işlevi yoktur. İnsan varlığı örneğinde, Spinoza, tıpkı sonradan Hegel'in yapacağı gibi, 'conatus'u arzuda konumlar. Ancak arzu basitçe özneye ilişkin bir otomat, bir itki ya da dürtü olarak okunmamalıdır. Bu (bir kez daha) Spinoza düşüncesini insanlaştırma ve özlere bağlamak olurdu; bu durumda conatus'u Georges Canguilhem'in incellekle ifade ettiği 'natura naturans'ın şiirsel ufkundan ve Foucault'un güçle ilişkilendirışinden koparmış olurduk. Bunun yerine 'conatus', kaçınılmaz varlığıyla çatışmalı ilişkilerin dinamik oyun alanında çok daha iyi anlaşılabilir. (Williams, 2017, ss. 342-362)

Williams, benim de bu çalışmada açıklamak istediğim argümana Hasana Sharp'ın 'fikirlerin de doğallaştırılması' (aşkınlıktan kurtarılması) izlediği üzerinden yönelerek şu saptamayı yapar: "Bu bağlamda, Sharp'ın yeniden doğallaştırma stratejisi, fikirlerin -yazarı olmak hasebiyle düşünen özneye indirgenmeksizin- güçlü kuvvet arenasına dikkat çekmek açısından çok elverişlidir" (2017, s. 348). Buradan Williams'ın -Sharp atıfları üzerinden tartışarak- vardığı sonuç tartışmamız açısından önemlidir: "Bu durumda, fikirler revizyon, eleştiri ve budama gerektiren canlı şeylerdir. Fikirler başka fikirlere direnirler ve kendilerini sürdürmek ve güçlendirmek üzere çabalarlar; başka fikirlerin çabalarıyla belirlenir ve onlara bağlı dönüşürler... tıpkı bedenli varlıklar gibi" (2017, s. 351).

Öyleyse, hem bir 'egemen' anlamında devletin, hem de toplumsal uzlaşımın formel koşulunu sağlayan sözleşmenin de bir tür 'var kalım' çabasının konusu olduğu ileri sürülebilir. Devlet varlığının (bu durumda kendisi de bir 'modus' olan) bir yanda bedenli niteleyenler türünden ifadesi sayılacak siyasi temsilciler, bürokratlar, hükümet binaları, bürokrasinin fiziksel varlıkları, sözleşmenin elle tutulur gözle görülür kaydı vb. tüm cisimsel unsurları, diğer yanda bu unsurların bir 'fikri' olarak iktidar olgusu aynı konatik çabalarının bileşenleridir. Negri'nin "potestas" diye adlandıracağı bu modus kendi var kalımı için yeterince etkin bir biçimde çabaladığı ölçüde, Mouffe'un her zaman olası olduğunu söylediği antagonistik (yıkıcı) çatışmanın harekete geçmesine gerek kalmayacaktır. Ancak bu, yine Negri'nin sözcük seçimi üzerinden ifade edilirse, "potestas"ın "potentia" ile ilişkisinin temel dinamiklerini belirleyen kavrayışın neliği ile ilgilidir. Negri sözü edilen iki kavram için şunları yazar: "Potestas sabitlenmiş, kurumsal ya da 'teşekkül etmiş biçim'de bir gücü ifade eder, potentia ise akışkan, dinamik ya da 'teşekkül ettirici' bir gücü işaret eder" (Negri, 2008, s. 15). Negri'nin müdahalesi ile Mouffecü siyaset sorunsalı da başka bir ifade kazanır: Potestas (kurulu iktidar/egemen/sözleşme) varlığını en etkin sürdürmek üzere potentia'nın kendi varlığına en yararlı etkide bulunmasını nasıl sağlayacaktır? Bir başka deyişle, çatışan söylemler, menfaatler ve ideolojiler arasında taraf mı tutacak, yoksa bu içkin güç

² Güncel Pandeneyimcilik ya da Panfizikalizm, Spekülatif Gerçekçilik ya da Obje Merkezci Ontoloji arayışları, Yeni Materyalizm tartışmaları da aslen bu farkındalığın irdelendiği çalışmalar olarak belirmektedir.

arenasından doğal seçim uyarınca eyleme gücünü artırmaya başarının etkileme gücü uyarınca evrilecek midir? Bunlardan ilk yolun Spinozacı anlamda 'yanılgı', ikinci yolun ise 'upuygun fikirlere dayanmak' bakımından 'kazanç' olacağı açıktır. Devlet etkin bir biçimde çabaladığı ölçüde, kendisini de en etkin çabalayan güç gruplarının etkisiyle dönüşebilir bir esnekliğe kavuşturmak durumunda olduğunu kavrayacaktır.

Antagonistik olandan kaçınmanın bir egemen (devlet) ve onunla aynı konatik kaderin ortağı olan sözleşme için yegane yolu herhangi bir modus için "etkin çabalama"nın yolları neyse onunla aynıdır: Nedeni tastamam kendisi olan karşılaşmaları sayı ve çeşidini çoğaltmak, bu karşılaşmaları tek bir içkinlik düzleminin upuygun bilgisiyle anlamlandırmak. Bu kavrayış, herhangi bir modus'tan beklediği ölçüde, devlet modus'undan da tek bir içkinlik düzleminin sonlu varlıklara özgü sonsuz bir karşılaşma, var kalma çabası gösterme, etkin bir güce dönüşme gerçekliği olarak benimsenmesini bekler. 'Etkin bir güce dönüşme' ifadesi *Etika* bağlamında özel bir kapsama kavuşur: Bir modus, kendisine yarayanı *gerçekliğin upuygun bilgisiyle kavradığı ölçüde* doğru, erdemli, adil ve sürdürülebilir etkilerin etkin bir kaynağı olur. Bu tür bir güç modus için eyleme gücünü artıran, var kalımını destekleyen, sevinçli bir güçtür. Kısaca söylenirse, devlet (ve sözleşme) kendine yarayanı doğru kavradığı ölçüde var kalır; tıpkı herhangi bir başka modus için olduğu gibi.

Spinozacı bu güç ontolojisi "agonistik çatışma"nın bir anlamda egemenin, devletin ve sözleşmenin kendi var kalımı için ontolojik bir olanaklılık koşulu olduğunu kavramak zorundadır. Bu tür bir kavrayışın ilk ifadesi Spinozacı güç ve hak nosyonları arasındaki eş anlamlılığın fark edilmesidir. Bir modus, gücü ölçüsünde hak sahibidir; ancak, güç yukarıda açıklandığı anlamda salt etkin bir çabalayışın ifadesidir. Bu tür bir etkin çabalayış, modus'un kendine yarayanı gerçekliğin upuygun bilgisiyle kavradığı ölçüde bir güç olacak, modus da aynı ölçüde bir hakka sahip olacaktır.

5. Agonistik Çatışmanın Ontolojik Mekanığı

Peki bu kavrayışın çağdaş siyaset mekaniği nasıl işlemelidir? Spinoza'nın özellikle *TTP*'de ısrarla vurguladığı "ifade özgürlüğü" *Etika*'da geliştirdiği güç ontolojisinin bir gereğidir. Egemen modus, tam da kendi var kalımı için en etkin (demek en sevinçli, en erdemli ve kendi eyleme gücünü en fazla artıracak biçimde) çabaladığında hem kendisi hem de toplumun tamamı için içkinlik düzleminin biricik gerçekliğine upuygun bir kavrayışla eylemiş olacaktır. Aynı biçimde ve aynı ontolojinin bir gerektirmesi olarak, egemen modus, toplumu oluşturan tüm modus'lar için de güç ve hak arasındaki eş anlamlılığı tanımalıdır. Bunun çağdaş siyaset ağındaki anlamı, modus'ların belli bir söylem, ideoloji, menfaat ya da kimlik çevresinde kalıcı ya da geçici kümeleşmeler oluşturacağını, bu kümelerin de kendi var kalımları için güçleri yettiğince çabalayacaklarını kavramaktır. Bu çaba içkinlik düzleminin gerçekliğine ilişkin upuygun bir fikirden kaynaklandığı ölçüde ilgili söylem, ideoloji ya da kimlik modus'un eyleme gücü artacak, aynı ölçüde de egemen modus ve/veya sözleşme modus'u üzerindeki etkisi artacaktır. İfade özgürlüğü, bu anlamda, egemen modus'un sözleşmeyi etkilenişlere olabildiğince açması, bu etkilerin güçleri ölçüsünde sözleşmeyi dönüştürmesine olanak vermesinin bir yoludur.

Devlet, bu ontolojik yaklaşıma göre kendine en büyük zararı belli bir modus kümeleşmesini (söylem, ideoloji vb.) sözleşme üzerinde daha etkili kılmak üzere partizanlaştığı zaman verecektir. Kuşkusuz, bu tür bir partizan devlet olgusu yaygın bir sorundur; ne var ki, 21.

yüzyılda sözleşmesini antagonistik şiddeti engelleyemeyerek ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan toplumların tam da partizan devlete birer örnek teşkil ettiği görünürken, sözleşmesini bu şiddetten korumayı başaranların da ifade özgürlüğü üzerinden agonistik bir çatışmayı -hiç değilse belli ölçülerde- güvence altına almayı başardığı anlaşılmaktadır.³

Agonistik bir demokraside devlet -bir modus olarak kendi esenliği için- agonistik çatışmanın sürekli değişen dönüşen taraflarını ifade eden modus kümeleşmelerini sözleşmeyi dönüştürme hakkının güçleri oranında olduğunu bilir, her birinin eyleme gücünü artırmak için çabasını meşru sayar ve bu çabanın sergilenmesi için en uygun koşulları güvence altına almak için etkin bir biçimde çabalar. Bu tür bir agonistik demokraside devlet modus'u elinde bulundurduğu muazzam gücü salt şu iki antagonistik eğilimi (içkinlik düzleminin ontolojik gerçekliğine ilişkin upuygun olmayan bir fikre dayandığı gerekçesiyle) engellemek için seferber eder:

1. Toplumunu kuran herhangi bir modus ya da modus kümeleşmesinin, rakip modus ya da kümeleşmeleri üzerinde bunların eyleme güçlerini artırma çabasından koparacak ölçüde hegemonik şiddet tekeli kurması; ya da emosyonların etkisiyle rakipleri hepten ortadan kaldıracak bir şiddete yönelmesi.

2. Sözleşmenin -kendisine yarayacak biçimde- farklı modus kümeleşmelerinin upuygun etkisiyle dönüşmeye açık olmasına karşın, sözleşmeyi belli bir şiddet zoruyla ortadan kaldırmaya kalkışacak olanların engellenmesi.

Öyleyse, egemenin elinde bulundurduğu gücü şiddet biçiminde uygulamaya geçirmesinin kabul edilebilir yegane koşulunun yukarıdaki iki maddede gösterildiği ileri sürülebilir. Bu iki koşul, bir anlamda, gücünü 'upuygun' ve agonizme olanak verecek bir biçimde icrada yetersiz kalmamış bir egemenin meşru ve mecburi kendini koruma refleksi olarak savunulabilir. Yağanak tarafından dile getirildiği gibi, bu tablo aslen siyasi otoritenin güç kullanma meşruiyetini temellendirmekte de işlevseldir:

Güç kullanma yetkisi mevcut siyasi otoritenin meşru olup olmadığı ile yakından ilgili bir konudur ve meşruiyet ile güç kullanma arasında normatif bir ilişki vardır. Bu normatif ilişki siyasi otoritenin meşruiyetinin gerekçelendirilmesini de kapsayan, bir başka deyişle, yurttaşların siyasi otoriteye karşı yükümlülüklerini de içeren bir ilişki olarak görünüşe çıkar. (Yağanak, 2016, s. 156)

Bir 'modus' olarak egemenin, devlet ya da sözleşmenin kendisini sevinçle var kılmasının yegane yolu upuygun etkilerin kaynağı olmak ve yine upuygun etkilerin dönüştürmesine açık olmaktır; antagonistik çatışma bu olanağı ortadan kaldırdığı için "kötü" ise, agonistik çatışma tam da bu olanağın yegane koşulu olmak bakımından "iyi"dir. Sonuç niyetine, Spinoza'nın *TTP*'deki şu ifadesiyle henüz ucu açık bir araştırma konusu olan tartışmamızı şimdilik noktalayalım: "Yararlı değilse, hiçbir antlaşmanın hükmü olamaz. Yararlılık ortadan kalktığında, antlaşma da sona erer ve geçersiz olur. Bu nedenle, antlaşma yapılan kişiden sonsuza kadar sözüne bağlı kalmasını isteyen biri, aynı zamanda, antlaşmanın bozulmasının bozana yarardan çok zarar vermesine de çalışmıyorsa, budalalık etmiş olacaktır" (2010, s. 234).

³ Bu olguyu güncel Suriye ve Danimarka örnekleri üzerinden tartışan bir çalışma için, Bkz. Runciman (2016).

KAYNAKÇA

- Mouffe, C. (2016). Democratic Politics and Conflict: An Agonistic Approach. *Politica Comun* (9). doi: <http://dx.doi.org/10.3998/pc.12322227.0009.011>
- Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political: Thinking in Action*. London: Routledge.
- Spinoza, B. (1910). *Ethics* (A. Boyle, Ed., G. H. R. Parkinson, Rev.). London: Everyman's Library.
- Spinoza, B. (2004). *Etika* (H. Z. Ülken, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B. (2004). *A Theological Political Treatise and A Political Treatise*. New York: Dover.
- Spinoza, B. (2010). *Tractatus Theologico-Politicus (Teolojik-Politik İnceleme)* (Cemal Bali Akal & Reyda Ergün, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- van Rompaey, C. (2015). Language and Meaning in the Ethics. or, Why Bother with Spinoza's Latin? *Parrhesia* (24), 336-366.
- Williams, C. A. (2017). Unravelling the Subject with Spinoza: Towards a Morphological Analysis of the Scene of Subjectivity. *Contemporary Political Theory* (16) 3, 342-362.
- Negri, A. (2008). *Subversive Spinoza*. Manchester: Manchester University Press.
- Runciman, D. (2016). *Politika*. İstanbul: Domingo Yayınları.
- Yağanak, E. (2016). Otoritenin Şiddet Kullanma Hakkından Söz Edilebilir mi? *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy* (6) 2, 143-168.